

Candan, M. (2022). Urf û adetên li dor rîtên bihurê yên zayînê, nimûneya herêma Sêwregê. *Folklor û Ziman*. 3(1), 9-38.

Wergirtin/received: 21.02.2022

Qebûlkirin/accepted: 29.04.2022

ORCID: 0000-0002-6209-7771

URF Û ADETÊN LI DOR RÎTÊN BIHURÊ YÊN ZAYÎNÊ, NIMÛNEYA HERÊMA SÊWREGÊ

Mesut Candan*

Kurte

Di jîyana her mirovî da serdemên giring û krîtîk hene. Ji bo van serdaman di lîteratura zanista folklorê da serdemên bihurê tên gotin ku mirov dema ku ji van serdaman dibihurin hem di jîyana mirovan da hem jî di pergala civakê da hin guhartin çê dibin. Serdemên zayîn, zewac û mirinê ji bo her civakê serdemên krîtîk in. Li dor van serdemên krîtîk gelek urf û adet dicivin ku paşxaneyê her urf û adetê reng û dirûvê gelî nişan didin. Armanca vê xebatê nişandana van urf û adetên e ku li dor rîtên zayînê kom dibin. Ev xebat li ser rîtên bihurê yên zayînê yên herêma Sêwregê hatîye kirin. Ji bo vê xebatê me li herêma Sêwregê xebatên meydanî kirin û bi rêya çavdêrî û hevpeyvînan me hewl da dîmeneka giştî ya van urf û adetên raber bikin. Li gor agahiyên hatine bidestxistin, urf û adetên li dor rîtên bihurê yên zayînê kom dibin, li gor mijarên xwe hatin senifandin û nixandîn. Di encama vê xebatê da hat dîtin ku rol û fonksiyonên rîtên zayînê hem li ser takekesan hem jî li ser civakê karîger in.

Peyvên Sereke: Rît, Urf û Adet, Zayîn, Civak, Kurd, Sêwreg.

* Xwendekarê doktorayê, Bernameya Hevpar a Zanîngeha Bingol û Muş Alparslanê, Enstîtuya Zanistên Civakî, Şaxa Makezanista Ziman û Edebîyata Kurdî, e-mail: mevsimsiz_kar09@hotmail.com

**TRADITIONS AND CUSTOMS RELATED TO BIRTH TRANSITION RITES: THE
EXAMPLE OF SIVEREK REGION**

Abstract

There are crucial and critical moments in each human beings life. Everybody in a community experiences these critical moments once in their lifetime. In the literature of folklore, these periods have been referred as the transition periods as these periods bring about some changes both in humans life and in the social systems. It can be said that the times of birth, marriage and death are critical times for any society. Around these critical times many customs and traditions come together that gives to the society it's color and shaping. The aim of this study is to show these customs and traditions that gather around the birth rites and find out the characteristics of the Kurdish people, especially the Kurds of Sêwreg. This study deals with the birth-related transition rites in the Siverek region. For this study, we conducted fieldwork in the Sêwreg region and tried to give an overview of the traditions and customs of the region through observations and interviews. According to the information obtained, the customs and traditions that gather around the rites of passage of birth were classified and evaluated according to their subjects. As a result of this study it was found that the roles and functions of birth rites are effective both on the individuals and on the society.

Destpêk

Mirov di nava civakê da çavên xwe ji dinyayê ra vedike. Mirov dikare bibêje ku, hêmana eslî ya mirovbûnê civak e. Bêyî civakê mirov tenê heyîneka biyolojîk e. Tiştê ku mirovan ji hemû heyînan pêşdatir dike, jîyana wan ya birêxistî ye. Helbet civak li gor hin qanûn û rêzikan xwe bi rê ve dibe. Hinek ji van, qanûn û rêzîkên hiqûqî ne ku ji aliyê meqam û mercîyan ve tên çêkirin, hinek jî rê û rêzîkên urfî ne ku di nava civakê da ji van ra urf û adet¹ tên gotin. Herçend ev rêzîk ne nivîskî bin jî, di rêvebirina civakê da ji qanûnên hiqûqî bandortir in.

Mirov di liv û ramanên xwe da li gor civakê tevdigerin. Herçiqas takekes di tevger û ramanên xwe da azad bin jî, van tevger û ramanan ji parzûna civakê derbas dikin. Mirov dikare bibêje ku di avabûna kesayetîya takekesan da faktora herî bibandor civak e. Çinku mirovek dema ku karekî dike, berî her tiştî fikir û nêrîna derûdorê li ber çavan digire. Di nava civakê da takekes bi rol û statuyên xwe cih digirin. Helbet ev rol û statu her wext wekî xwe namînin. Bi derbasbûna serdeman ve hêvî û daxwazên civakê ji yê takekesan cudatir dibin.

Li dor rîtên bihurê gelek urf û adet pêk tên. Tesbîtkirina van urf û adetên ji bo her civakê zaf giring in. Mirov dikare bibêje ku ev rît di her civakê da hene; lêbelê urf û adetên ku di çarçoveya van rîtuelan da pêk tên, li gor çanda wê civakê teşe digirin.

Ji bo diyarkirin û nîşandana fonksiyonên urf û adetên li dor rîtên bihurê yê zayînê kom dibin, me rêbazên çavdêrî û hevpeyvînê bi kar anîn. Kesên jêderk hem ji navenda Sêwregê hem jî ji gundên wê hatin hîlbijartin. Kesên jêderk hem temen mezin in hem jî di nava civakê da ji aliyê dayîna agahîyan ve kesên pêbawer in. Me di vê xebatê da xwest ku heta ku ji destê me bê em xwe bigihînin urf û adetên kevn yê ku îro bi sedama pêşveçûna zanist û teknolojîyê û herweha bişafitîna yan ji holê radibin yan jî wenda dibin. Bi saya xebatên antropolojîk û bi taybetî etnolojîk her gel cudabûn û resenbûna xwe ferq dike ku ev yek yekîtiyekê saz dike di her endamê wê komê da. Loma me xwest ku em çiqas xwe bigihînin agahîyên kevn, ya rastî, urf û adetên kevn dê ewqas baştir bibe. Ji ber ku îro gel ji aliyê çandê ve her ku diçe zêdetir dişibin hev. Bi vê armancê me ji bo hevpeyvînan xwe gihand kesên temenmezin da ku em bigihîjin urf û adetên resen. Di gotarê da eger agahî ji kesên jêderk hatibe wergirtin, di nava kevanê da wek “JD” hatîye nivîsîn ku kurteya “jederka devkî” ye. Her jêderk bi hejmarekê hat nîşankirin: “JD-1, JD-2.....JD-9”. Piştî agahîya ji jederka devkî, ji heman jêderkê agahîyeka din were girtin, me ew jî bi manaya “heman jêderk”ê bi kurteya “Hj” nîşandan. Hevpeyvînen ku hatine kirin di navbera salên 2018-2019an da ne. Lîsteya kesên jêderk di beşa çavkanîyê da cih digire.

1 Ji bilî peyvên urf û adetê ji bo heman mebestî peyvên dab û nerît, adet û tore, rê û resm ji tên bikaranîn.

1. Rît û Senifandina Rîtan

Rît ji peyva latinî ya “ritus”ê tê. Ev têgih ji bo sepanên gerdişî tê bikaranîn ku li ser wan manaya sepanên simbolîk ên lihevkişî bar dibe. Di nava xwe da hînbûnên civakî yê sade û adetên civakan dihevine. Rît dikare ferdî yan kolektîf be; lêbelê kiryarek wisa ye ku girêdayî hin rê û rêzikan e ku ayînan pêk tîne (Emiroğlu û Aydın, 2003, r. 716). Peyva rîtuêlê jî ji heman kokê tê. “Rîtuêl bi armanca domandin û parastina hebûna civakê, hemû tevgerên bitekrar û qalibgirtî ne.” (Suvari û Kanca, 2011, r. 677). Her civakê bi armancê cuda serî li rîtuêlan dane. Mîrov dikare bibêje ku di nava her civakê da rîtuêl hene. Bi çî armancî dibe bila bibe, wexta behsa rîtuêlekê tê kirin, divê ev yek ji bîrê neçe: Rît bi çî sedemî dibe bila bibe, ji bo armancekê tê kirin. Ev armanc dikare lêgerîneka zîhnî be ji bo manadayîna dinyayê, û dîsa dikare ji bo fealîyêtên aborî be jî. Monica Wilson dibêje ku: “Rîtuêl nirxan di asta herî kûr da dide aşkerakirin... Di rituelan da tiştê ku herî zêde bandorê li mirovan dike, mirov rave dikin û ji ber ku şeweya raveyê lihevkişî û girêdar e, tiştê ku aşkera dibe nixê komê ne. Di lêkolana rîtuêlê da ez mifteya têgihîştina binyada eslî ya civakan dibinim.” (veg. Turner, 2018, r. 16). Xebatên girêdayî rituelan ji bo famkirina binyada wê civakê, cudahiyan wê ji civakên ditir û herweha têkilîyên di nava wê civakê da xebatên herî kêrhatî ne. Bi saya rituelan em hem hinî bawerî û sepanên dînî, sîyasî, aborî û hwd dibin hem jî hay ji resenbûna wî gelî dibin.

Mîrov dikare bibêje ku rît şeweyên reftarên pîroz in. Di nava civakê da ji bo gihîştina armanca rîtê tekrarkirina van reftaran pîroz e. Di civakên prîmîtîf da bi armanca bîdestxistina pêdivîyan jî rît hatine çêkirin. Civakên prîmîtîf ji bo ku xwe ji belayan biparêzin, ji bo ku xwarinê bi dest bixin rîtuêl îcad kirine. Di serdemên nêçîrvanî-komkarîyê da ji bo ku civak nekevin tengasiyê jî serî li rîtuêlan dane. Îro jî rîtuêl formên xwe guherandine û di bin banê merasiman da hebûna xwe didomînin. Di rituelan da gelek simbol jî dicivin ku ev simbol ji bo her gelî xwedî manayekê ye. Simbolên ku di rituelan da cih digirin, ne tenê ji bo senifandinê simbolên zêhnî ne. Digel vê yekê em bi saya sembolan hay ji armanca wê komê dibin. Herweha “di şîyarkirin, beralîkirin û kedîkirina hestên wekî kerb, tirs, hezkirin û keserê da amûrên bibîranînê ne.” (Turner, r. 51). Rît dikarin di bin sê sernavan da bîsenifandin: Rîtên Salnameyî, Rîtên Qeyranî û Rîtên Bihurê (Honko, 2015, r. 202). Li jêr em dê bi kurtasî behsa van her sê rîtan bikin.

1.1. Rîtên Salnameyî

Ev cure rît di serî yan dawîya demsalên civakî-aborî da tînin kirin û ji aliyê civakê ve tînin birêxistin. Rîtên nenivîskî ne û wekî rîtên salnameyî tînin binavkirin. Di çêbûna van rîtan da siruşt tê çavdêrîkirin. Bi saya van rîtan tînkilîyên civakî tînin birêkûpêkkirin. Karên civakan bi saya van rîtan di nav pergalekê da dimeşin. Ji ber vê yekê jî salnameyên aborî jî di nava vî sernavî da tînin hesibandin. Wekî Honko destnîşan dike, “nîskoka van rîtan li ser komê ye. Ev rît dubareyî ne. Bi saya bitekrarbûna wê, ferd bi civaka xwe ve tînin girêdan. Ev rît jî berê ve tînin zanîn. Ketin û jêderketina karan li gor van rîtan tînin çêkirin.” (Honko, r. 204).

1.2. Rîtên Qeyranî

Ev cure rît di kêlîya qeyranan da tînin çêkirin. Ji aliyê kes yan komê ve tînin birêvebirin. Di xirabûna pergala asayî ya dinyayê da yan jî di rewşên talukêyên kes yan komê da ev rît derdikevin holê. Bi armanca jîholêrakirina nedîyarî û bêhîzûrfîyê tînin birêvebirin. Ji bo fîlitîna jî nexweşîyan, xweparastina jî şewatan, hişknebûna debrê, nehatina xelayê ev rît tînin çêkirin. Ev rît nayên tekrarkirin. Heta ku ev rewş derbas bibe tînin çêkirin. Pirsgirêka kes yan komê bi saya van rîtan tînin çareserkerin (Honko, r. 204.)

1.3. Rîtên Bihurê

Ev tîgîh cara yekem ji aliyê etnologê fransî Arnold van Gennepî ve hatîye bikaranîn. Li gor wî “gerdûn ji aliyê werçerxeka di jîyana mirovan da karîger e, tê birêvebirin. Jîyana mirovan di hemû civakan da jî serdemên bihurê (zayîn, gihîştin, zewac û mirin) pêk tê. Di hemû ayînan da manendîyeka berbiçav heye û gelek ji wan heman rêza tîgîhiyê ya rîtên gihîştinê dişopîne.” (veg. Emiroğlu û Aydın, 2003, r. 325). Sepanên ku wekî rîtên bihurê bi nav dibin, navên merasimên dîni û kevneşopî ne ku takekes di rewşên cîyawaz da sînoran derbas dike. Rîtên bihurê guherîna statuya takekes a di nava civakê da vedibêje. “Van Gennepî, nîşan daye ku sê merheleyên hemû rîtên bihurê yê mohrkirî hene: Veqetîn, kenar (yan jî *limen*, latîni bi manaya şemûg) û yekparebûn.” (Turner, 2018, r.95). Di qonaxa veqetînê da takekes jî rewş û statuya xwe ya berê vedîqete. “Tîgîha ewil (veqetîn), jî qutbûna tevgerên sembolîk ên ferd yan komê pêk tê ku ji xaleka sabî a berê ku di binyada civakê da mewcûd e, dîsa qutbûna jî rêzeka şert û mercên çandî (yanê jî ‘rewş’ekê) yan jî jî herduyan pêk tê.” (Turner, r. 95). Di vê qonaxê da pakbûn, di nav rîtên wekî porjêkirin, birînkirina bedenê hwd da çê dibe.

Qonaxa bihurê, qonaxeka navber e, ku di vê qonaxê da takekes ne bi rewşa xwe ya berê ne jî bi rewşa xwe ya nû ve têkildar e, takekes girêdayî hin tabû û sînoran e. V. Turner ji bo qonaxa bihurê peyva şemûgê bi kar tîne û dibêje ku: “Bi maweya serdema ‘şemûg’ê, ya ku di navberê da diqewime wesfên bikera (rêwî) rituelê xumam in. Biker ji herêmeke çandî derbas dibe ku ev herêma çandî xwedî çend pêveberên rewşa rabirdû yan dahatûyê ye yan jî ji van xwedî tu tiştî nîne.” (Turner, r. 95-96). Bi piranî takekes yan kom di halê derkirina civakî da ne. “Heyîneyên şemûgê, ne li vir in ne li wir; ne di nav yek ji cihnişînan ku ji aliyê qanûn, kevneşop, lihevkerin û toreyan ve diyarkirî da ne, ne jî di yê dîtir da ne.” (Turner, r. 96). Di vê qonaxê da rê û rêzika asayî ya civakî dikare bê piştguhkirin. Di vê qonaxê da meqam û statuyên dinyewî ji holê radibin, homojenî pêk tê. Di rîtên weha da em rastî kêliyeka wisa tên ku biker hem di nav zemanî da hem jî di derveyê wê da ye û hem di nav binyada civakî ya dinyewî da ye hem jî derveyê wê da ye. (Turner, r. 97). Takekesên şemûgê, ji ber vê yekê wekî di erafê da ne û xwedî statuyekê nînin. Kom yan civak bi rêya rituelan hemû zanyarîyên xwe hîni endaman dike. Di merheleya şemûgê da agahî û zanyarîyên berê ji holê radibin, takekes dibe wekî herîyekê da ku civak wî ji nû ve bide şêwandin.

14 | Qonaxa dawî, qonaxa yekparebûnê ye. Di vê qonaxê da sînor radibin, her tişt li gor rewş û statuya nû ya takekes yan komê tên nixumandin. Takekes yan kom li gor rewşa xwe ya nû tevdişer (veg. Emiroğlu û Aydın, 2003, r. 325). Di merheleya sêyem da (pevgihana jinûve yan jî yekparebûn) bihur tê tamkirin. Çi takekes çi kom be, bikera rituelê careka din di rewşeka nisbeten bibiryar da ye, loma herwekî yê din ew jî bi şeweyekî berçav xwedî maf û erk in, ku ev maf û erk bi pênas û binyadî ne; ji aliyê yê ku van cihnişînan dadigirin, tê hevîkirin ku di pergaleka cihnişînan civakî da li gor standardên etîk û normên kevneşopî tevbigerin (Turner, r. 95-96).

Helbet ev her sê qonax li gor çandên cuda bi qasî hev bi pêş ve naçin û hin cudahiyan di nava xwe da dihewînin. Honko, rîtên bihurê weha pênas dike:

“Rîtên bihurê, rîtên kevneşopî ne ku ferd ji rewş û statuyekê derbasî rewş û statuya nû dibin. Ev derbasî ji aliyê civakê ve tê birêvebirin. Takekes ji rewşa xwe ya kevn vediqetin û ji wê rewşê ra bîyanî dimînin. Rolên takekesan ên kevn ji holê radibin û egoya wan ya kevn tê kuştin. Piştra ferd derbasî statuya xwe ya nû dibin. Bi saya rîtên bihurê takekes hay ji guherînan di jiyana xwe da dibin; maf û peywîrên xwe dinasin. Di rîtên bihurê da veguhastina agahîyan jî peyda dibe, ku takekes bi saya vê yekê, maf û peywîrên xwe dinasin.” (Honko, r. 202).

Di rîtên bihurê da em nikarin tenê behsa guherîna rewş û statuyekê bikin. Di rîtên bihurê da gelek rol û statu diguherin. Rîtên bihurê di nava xwe da hevbandoriya rolan dihewînin, ku guherîna rolan bi şeweyekî aşkera çê dibe û girêdayî hin rêzikan e. Honko dibêje ku, “rîtên bihurê dikarin kesnavendî bên pejirandin. Çinku guherîna rewşa kes, nihiçka wan ya pêşanî nîşan didin. Ya duduyan, ev rît bêtekrar in, ji ber ku mirov van di jîyana xwe da carekî tenê tecrube dike. Ya sisêyan, ev dikare bê texmînkirin; çinku amadekirina pêşki ji bo pêkanîna van muhtemel e.” (Honko, r. 203).

2. Fonksiyona Rituelan

Rituel di bin tesîra çandê da çê dibin. Rituel berîya her tiştî di nava civakê da yekparebûna civakê pêk tînin. Kesên ku beşdarî rituelê dibin, xwe parçeyeka wê civakê dibînin û li gor rê û rêzîkên wê civakê tevdişerin. Hêvîya ku ji wan tê payîn, dihesin û ji bo koma xwe peywirên xwe dizanin. Rituel herçend di bin tesîra çandê da be jî, di jîyana civakî da çî çê, çî xirab tesirên manendî li ser hev çê dikin. Rituel, komê bi hev digîhine û hişê kolektîf ê civakê bi hêz dike. “Hareketên birîtmîk ên ku di nav ahengekê da xwe tekrar dikin, di navbera endamên wê komê da yekîtiyê bi hêz dike.” (Kahraman, 2019, r. 232).

Antropologê navdar ê sedsala 20. Borinislav Malinowski, ku wek damezirînê teorîya “fonksiyonalîzmê” tê nasîn, li ser agahiyên mirovên prîmîtif weha dibêje:

“Para agahiyê ya mirovê prîmîtif binyada wî ya civakî, bawerî û adetên wî encama bêhempa ya tecrubeyên bav û kalên wî ne; li ser bihayeka zêde çê bûye û her çî dibe bila bibe divê were parastin. Ji ber vê yekê girêdana bi kevneşopiyê ve di nav hemû taybetmendîyan da ya herî giring e, civaka ku kevneşopa xwe bipîrozîne, hêz û berdewamîyeka giranbiha bi dest dixê. Ji ber vê sedemê, hînbûn û baweriyên ku ji aliyê kevneşopê ve bi sîwaneka pîroz dorpêçbûyî û bi mohreka sersiruştî mohrbûyî, ji bo wê şaristaniyê ‘nirxeka gelek sersiruştî’ hildigire.” (Malinowski, 2020, r. 36).

Malinowski herçend van agahîyan ji bo mirovê prîmîtif bibêje jî tê dîtin ku heman bawerî, hînbûn, urf û adet ji bo civakên modern jî bi qasî wan giring in. Mirovên ku beşdarî rituelekê dibin, dizanin ku hemû tevger û refîtarên wan, mîratên bav û kalên wan in. Di rituelan da urf û adetên ku tînin kirin ji ber vê yekê pîroz tînin dîtin, loma bi gelek caran bersiva pîrsa “Hûn vê yekê çima dikin?” yan tune ye yan jî dibe “Me ji bav û kalên xwe weha dîtîye.” Ev yek jî dikare bi fonksiyona pêkhatina berdewamîya civakî ve were girêdan. Wekî ku Malinowski jî dibêje, civak bi rêya pîrozandina van rituelan “hêz û berdewamîyeka giranbiha” bi dest dixê.

E. Durkheim dibêje ku: “Ferdên ku civatê pêk tînin, ji ber ku xwedî bawerîyeka hevpar in, pê dihesin ku girêdayî hev in.” (Durkheim, 2018, r. 73). Di urf û adetên li dor rîtên bihurê yê zayînê da jî digel merasimên efsûnî merasimên dînî jî cih digirin ku her endamê civakê bi rêya bawerîyên dînî yê hevpar xwe bi yek dibînin. Bi vî hawî mirov dikare bibêje ku dîn hêmaneka sereke ya civakê ye û herweha bawerîyên dînî yê civakê bandor li urf û adetên wî gelî dikin, loma tê dîtin ku di hin merasiman da wekî ibadeteka dînî gel beşdarî rîtuêlan dibe. Ev yek jî di sazkirina yekitîya komê da hêmaneka sereke ye. Merasimên dînî, civakê bi tevahî dixê tevgerê. Ji bo pêkanîna van merasiman komên civakî dicivin. Bi vî hawî em dikarin bibêjin ku bandora ewil a van merasiman, nêzîhevîkirina endamên civakê û zêdekirina têkilîyên di navbera wan da ye. Di van merasiman da her endam bi kesên wekî xwe ra bi hestên civakî têkilîyan datîne (Durkheim, r. 475.)

Rîtuêl di heman demê da bi xwe ra nasnameyeka civakî jî tîne. Ji ber ku bi saya van rituelan komek ferq dike ku ji komên din cuda ye. Rituel, ferdan ji qeyrana nasnameyî diparêze û hesta bîyanîbûnê kêr dike. Ferd di nava wê komê da xwe aîdê wê komê dibînin û ji ber vê yekê jî hesta bîyanîbûnê di wan da peyda nabe. Jan Assmann dibêje ku: “Komek, bi bîranîna dîroka xwe û di bîra xwe da bi zindîkirina figurên hişî yê bi kokê ra têkildar, bi nasnameya xwe bawer dibe. Ev, nasnameyeka rojane nîne. Nasnameyên civakî ji wêdeyî jîyana rojane, xwedî taybetmendî û merasiman in.” (Assmann, 2018, r.61). Ev bîranîna nasnameyê pêk tîne, bi rêya rituelan, di zêhna her endamê komê da zindî dimîne û binyadeka girêdanî ava dike. Her ferd bi rêya rê û rêzikên hevpar û nîrxên komê di nav vê binyadê da cih digire. “Rituel û efsane manaya rastîyê rave dikin. Rêzgirtina bi wan, parastin û veguhastina wan ji nîfşên bê ra pergala dinyayê -di heman demê da nasnameya komê- diparêze.” (Assmann, r. 65).

Rîtuêl ji bo pergala civakî jî gelek giring in. Bi saya van rituelan ferdên civakê di jîyana rojane da pev tînin girêdan û pêwendîyên di navbera ferdan da bi hêz dibin. Ev yek jî ji bo pergala civakê zaf giring e. Ji ber ku civak bi pêwendîyên ku di navbera ferdan da çê dibin, xwe bi rê ve dibe. Derbarê pergala civakê da li ser rol û fonksiyona kevneşopê, Molinowski dibêje ku: “... kevneşop ji bo civatê nîrxeka pir mezin hildigire û ji bo endamên civatê tu tişt bi qasî lihevî û parastina ya heyî ne giring e. Pergala civakî û şaristanî ancax û tenê dikare bi pihêtgirêdana agahî û hînkirinên nîfşên berê were parastin. Her sistî yekitîya komê lawaz dike û asta wê ya çandî, di pileya tehdîtîkirinê da dixê metirsîyê.” (Malinowski, 2020 r. 36).

Rîtuêl di navbera komekê da piştgiriyê saz dike. Di navbera endamên wê komê da hesta endambûna wê komê pêk tîne. Beşdarên rîtuêlekê bi vê hestê, ji jîyana xwe zewq digirin, xwe di nava ewlehîyê da dibînin û ji koma xwe hêzê digirin. Di kêlîya rîtuêlê da bi saya sembol, peyv, jest û mîmîkan pevgihaneka kolektîf pêk tê. Bi rêya van sembol û tevgeran jî di navbera ferdên wê komê da girêdaneka pîroz çê dibe.

Li gor van agahîyan dê hewl were dayîn ku urf û adetên ku li dor rîtên bihurê yên zayînê kom dibin werin tesbîtkirin, senifandin û hilsengandin.

3. Urf û Adetên Li Dor Rîtên Bihurê Yên Zayînê

Jîyana mirovan bi zayînê dest pê dike. Mîrov wexta ku çavên xwe ji dinyayê ra vedike di heman demê da dikeve nav urf û adetên civakî. Heta mirov dikare bibêje ku ev urf û adet berîya zayînê dest pê dikin. Zayîn hem ji bo malbat hem jî bi bo civakê gelek giring e; çinku di hemû civakan da zayîn di heman demê da zêdebûn e. Hebûna malbatê, berdeyamîya civakê ye. Jin û merên ku dixwazin hebûn û berdeyamîya xwe pêk bînin, divê zarokan bînin dinyayê.

Zayîn guherîna rewş û statuyê ye. Rewş û statuya malbatê diguhere. Berîya zarokan gelek rolên civakî yên jin û mêran hene; lê piştî zayîna zarokan rola li wan zêde dibe. Jin û mêr êdî dibin dê û bav. Zayîn bi xwe ra rola dê û bawbûnê jî çê dike. Di civakê da berdeyamîya nijadê ye. Êdî hêz û qeweta wê civakê zêde dibe. Ji her alîyan ve zayîna zarokan kêf û şahî tîne wê mal û civatê. Heta di nav kurdan da hebûna gotinên wekî “Bila ocaxa wan şên be.”, “Xwedê kesî korûcax nekê, tim li rojina wan dû hilê.”, “Ocaxa bav û kalan” giringbûna berdeyamîya nijadê dîyar dikin.

“Di eslê xwe da, merheleyên fîzyolojîk ên jîyana mirovî, bi taybetî jî xalên werçerxê yên wekî ducanîbûn, ducanîfî, gihîştin, zewac û mirinê di rastiyê da bîngeha ayîn û bawerîyan pêk tîne. Ji bo qanîkirina her kesî hinek zanebûna literatura etnolojîyê bes e. tesewirên dînî yên ku bi ducanîbûnê û zayîna jinûve, azwerî yan jî têrkirinê ra têkildar hema hema di hemû nijadan da bi şêweyekî, bi efsûnê çê dibin û bi gelemperî jî girêdayî rêzik û toreyan in. Di kêlîya ducanîbûnê da jin mecbur e li gor tabûyan tevbigere û merasîman çê bike û hin caran mêrê wê jî tev lê dibe. Di berîya zayînê yan piştî wê da ji bo bidûrxistina metirsîyan û qewitandina efsûnên xerab merasîmên efsûnî, yên paqijiyê; şahî û çalakîyên pêkveyî hene ku di van da nûzayî jî hêzên berz yan jî civatê ra tê nasandin.” (Molinowski, r. 33).

Li dor rîtên bihurê yên zayîne hin sepanên dînî û efsûnî jî cih digirin ku ev sepan bêhtir bi dayik û zarokê ra pêwendîdar in. Dayik di merheleya ducanîbûnê da yan jî ya zêstanîyê da xwe yan jî pitika xwe ji hin metirsîyan diparêze.

Bi piranî bûyera zayîne ji sê merheleyan pêk tê: Sepanên berîya zayîne, dema zayîne û piştî zayîne.

3.1. Sepanên Berîya Zayîne

Di nav kurdan da zarokanîn tişteki pir giring tê dîtin. Bi taybetî di nav civakên bavsalarî da ji bo berdewamîya civakê zarokanîn muhîm tê dîtin. Ji bo kurdên ku di nav şert û mercên eşîrtîyê da dijîn jî, ev yek wisa ye. Wekî parçeyekî ji civaka kurdan nêrîna gelê Sêwregê jî bi vî şeweyî ye. Piştî zewacê daxwaza malbat û derûdorê li ser zarokanîne ye. Her kes dixwaze û hevî dike ku jin û mêr zûzûka zarokan binin dinyayê. Ev ji bo jinan wekî pêwîrekê ye. Ji ber ku neanîna zarokan ji bo jinan wekî qusir tê dîtin. Di demên berê da ji ber sebebên cîyawaz zarok çê nebûya jî ev qusir li ser milên jinan dima. Herçend sebebên çênebûna zarokan neyên zanîn jî ji bo vê mêr nedîçûn nexweşxaneyê. Ji bo malbatê anîna zarokan kêf û şahîyeka bêhempa ye. Ev hem maneya berdewamîya nijadê ye hem jî hevîya civakê ye.

18 |

Di nav kurdên Sêwregê da mirovên nûzewicî hema dest bi anîna zarokan dîkin. Çînkû zarokên ku dê binin dinyayê ji bo mêr, sembola mêranîyê; ji bo jin jî sembola jinbûnê ye. Ger jin ducanî nebe, demildest li çareserîyekê digere. Ji bo vê niha diçin nexweşxaneyê û di destpêkê da jin miayene dibin. Ger di jinê da nexweşîyek dernekeve, herçiqas ji mêr ra zor were jî dikare biçe û miayene bibe. Lê berê ev li ser milê jinan bû. Korûcaxbûn tim para jinan bû. Jina ku zarok neyne, di nav civakê da dê hertim zimankurt be. Jin ji bo ku zarokan binin, diçûn cem pîrejîn, şêx yan meleyan. Jin ji bo zarokanîne diçin tîrbeyan jî.

Li Sêwregê jî kesên ku dixwazin zarokan binin piştî yek yan du salan diçin cem pîrejînan. Li herêmê ji bo van jinan “jina hekîm”, “pîrejîn”, “pîrik” tê gotin. Pîrejîna hekîm van jinan miayene dike û dermana ku ji gîya û pincaran çêkirî, dide wan (JD-1). Ji demên berê ve gel bawerîya xwe bi pizîşkîya gelêrî dianî. Çûyîna cem hekîman, çêkirina dermanên nebatî û xwarîna van dermanan nîşana vê yekê ye. Yek jî mînaka vê pizîşkîya gelêrî ew e ku bexdenûs di nav şîr yan avê da tê kelandin, ev ava germ li nav leganekê da tê rijandin, jin li ser wê bixara avê tê rûniştandin. Tê bawerkirin ku kesên ku vê metodê bi kar bîne dê bibe xwedî zarok (Hj).

Li nik pizişkîya gelêrî metodeka din jî çûyîn û zîyareta ûcaxan e. Peyva ûcaxê li Sêwregê gelek pîroz e. Ji vê peyvê qest û mebest mala şêxan e. Li herêmê gelek şêx hene. Bi taybetî herêma Qerejdaxê mirov dikare bibêje ku cihûwarê şêxan e. Gelê Sêwregê ewqas qîmet didin van ûcaxan ku di nav sond, nifir û diayê wan da ev yek gelek cih digire. Di wexta sondxwarinê da gotinên wekî “Bi quba Kal Hecî be...”, “Bi quba Şêx Sînan be...”; di nifiran da gotinên wekî “Bila quba Mala Kal Hecî li te xe, tu fecir bî”, “Mala Şêx Mewlo li te xe, tu ber xwe nebînî”; di diayan da gotinên wekî “Em xwe diavêjin derîyê wan, bi hurmeta rêya wan Xwedê dia me qebûl bike”, mînakên vê yekê ne. Jina ku zarokên wê çê nabin diçe mala şêxan. Şêx ji bo ku zarokên wê çê bibin, piştta wê jinê pêl dike, mil û piştta wê mist dide û ji Xwedê daxwaza zarokan dike. Em dikarin zîyareta tirban jî di nav metodên bawerîyên dînî û efsûnî da bibînin. Gelê Sêwregê bi piranî êvara îne diçin zîyareta tirban. Ji van tirban ya navdar tirba Koçbaba ye. Jinên ku zarokên wan çê nabin roja pêncşemê diçin vê tîrbê zîyaret dikin. Piranî sê yan heft hefteyan diçin û zîyaret dikin. Berê jinan di zîyaretê da pere diavêtin nava tîrbê û mûm vêdixistin. Lê ev adet êdî kêmbûye. Niha tenê dia tê kirin. Li herêmê yek jî ji van zîyaretan çûyîna tirba Siltan Şêxmûs e. Tirba Siltan Şêxmûs li herêma Mêrdînê ye. Kesên ku zarokên wan çê nabin, diçin vê tîrbê zîyaret dikin û qurban ser jê dikin. Ger piştî zîyaretê zarok kur be navê Şêxmûs, keç be navê Siltan lê dikin.

3.2. Sepanên Dema Zayînê

Piştî zehmetîyên ducanîbûnê di dawîyê da zayîn çê dibe. Çêbûna zayînê mîna her civakê di civaka kurdan da jî bi xwe ra kêfxweşîyê tîne. Êdî zarok ji nava zîkê dêya xwe çavên xwe ji dinyayê ra vedike. Ji bo ku zarok û dayik tendurist bin, di vê merheleyê da jî rîtuêlên giring hene.

3.2.1. Rîtuêlên Dema Zayînê

Ji bo ku dê bi selametî zaroka xwe bigire himêza xwe, gelek amedakarî tînin kirin. Amedakarî ji kincên dê û zarokê dest pê dike heta paqijîya menzela zayînê, dewam dike. Li Sêwregê di zîkê ewil da pêdivîya zarokê ji hêla malbata dayikê ve tê tedarîkkirin. Malbata dayikê ji bo zarok tiştên wekî kinc, kum, gore, nivîn, betanîye, paçek, dergûş dikirin yan jî çê dikin. Ev tişt hemû di zîkê ewil da li ser milên hêla dayikê ne (JD-2). Ji bilî amedakarîyên tiştên zarok û dê, yek ji amedakarîyan paqijîya menzelê ye. Menzela ku dê zayîn di wir da çê bibe, tê paqijkirin. Li cihê zayînê naylon tê raxistin, li ser naylonê cil yan paç tê raxistin. Ji bo ku zayîn bi

rehetî çê bibe, legan û ava germ tê amadekirin. Îro ev adet bi saya pêşveçûna zanist û teknolojîyê hêdî hêdî ji holê radibe. Zayîn êdî ji malan zêdetir li nexweşxaneyan çê dibe. Jina ducanî di pêvajoya zarokanînê da sûd ji pizişk û nexweşxaneyan werdigire. Herçend îro ev yek wisa be jî di derfetnedîtina çûna nexweşxaneyan da gel li ser şopên berê diçe. Kesên ku li gundan dijîn di çûna nexweşxaneyan da li gor bajarîyan ji sûdwegirtina zanist û teknolojîyê mehrûm in. Ji ber vê yekê rê û rêzîkên urf û adetên berê bêtir di nav wan da karîger in.

Îro jinên ducanî piranî di nexweşxaneyan da dizên. Jinên ku sancîyên wan zêde dibin, hema diçin nexweşxaneyê. Mirov dikare bibêje ku çûnûhatina nexweşxaneyê ji berîya zayînê dest pê dike. Kesên ku nû zewicîne, wexta nişaneyên ducanîbûnê dibînin, hema diçin nexweşxaneyê û li cem pizişkekî miayene dibin. Pêşveçûna teknolojîyê, xwedîbûna tirimbêlan, hebûna cîhazên wekî ultrasonê çûna cem pizişkan maqûltir dike. Di roja îro da malbatên ku zarok dipên, 15-20 rojan carê diçin cem pizişkan. Di adetên berê da çûnûhatina nexweşxaneyê ji bo zayînê zêde nebû. Wexta sancîya dê zêde dibû, ango tîrê sancîyan li wan digirt, gazî pîrikê dikirin (JD-3). Li Sêwregê pîrikan alîkarîya zayînê dikir. Gelek caran li gundan pîrik tune bûn (JD-4). Ger pîrik tune bûya keseka ji vî karî fam dikir, dihat alîkarîya zayînê. Ev kes yan cîran yan jî xizma malbatê bû. Di dema zayînê da ji bo ku zayîn rehetir derbas bibe çend sepan hebûn ku tê bawerkirin ku ew sepanên han êşa dê kêm dikirin. Yek ji van sepanan tûmê gîyayê Daka Meryem e. Tê bawerkirin ku vî gîyayî di zayîna hz. Meryem da sancîyên wê kêm kiriye û hz. Îsa bi rehetî çê bûye. Tê gotin ku ev tûmê gîya ji Mekeyê, ji Kabeyê, tê. Ev gîya bi şeweyekî hişk tê. Di destpêkê da vî gîyayî dixin nava avê, piştra jina ducanî wê avê li ser canê xwe direşîne (JD-1). Sepaneka din jî xwendina dia û selawatan e di kêlîya zayînê da (JD-5). Di kêlîya zayînê da jin li ser çogan disekine, pîrik li pey wê alîkarîya wê dike. Zarok wexta ku ji zîkê dêya xwe dikeve, yan di nava leganekê da yan jî di nav paçekî da, çavê xwe ji dinyayê ra vedike (JD-1).

Pîrik, bi gelemperî ji bo rîza Xwedê vî karî dikin. Lê wekî adetek piştî zayînê ji bo pîrikê xelat tê dayîn. Ev xelat bi piranî topê qumaşan e. Ger malbat dewlemend be pere jî dide pîrikê. Di zayînê da her caran zarok tendurist nazê. Herçiqas zarok tendurist Xwedê bide jî yek caran deng bi zarokî nakeve. Ger piştî zayînê deng bi zarokî nekeve, benê navîkê nayê jêkirin. Heta ku deng ji wî zarokî were, benê navîkê tê mistkirin. Wexta ku deng pê ket, navîk tê jêkirin (Hj).

3.2.2. Rîtuelên Hevalçûkê

Di kurdî da ji bo hevalçûkê “hevalbiçûk, hevalçok, hevalok, hevalzarok” jî tê gotin (Farqînî, 2010: r. 794). Ji manaya van peyvyan jî tê famkirin ku hevalçûka zarokan parçeyek ji canê zarokan tê dîtin. Li herêmê hevalçûk di nav paçekî da di bin axê da tê veşartin (JD-5). Tê bawerkirin ku avêtina hevalçûkê guneh e. Ger di avêtinê da ajelek wê bi xwe, ev guneh tê qebûlkirin. Ji bo ku ajelên wekî pisîk, kûçik hwd hevalçûkê nexwin, wê dixin binê axê. Mirov dikare bibêje ku veşartina hevalçûkê di bin axê da, nêrîna gelî ya li ser hevalçûkê aşkera dike. Hevalçûk jî wekî mirovên mirî tê veşartin.

Yek caran di zayînê da zarok dikeve; lê hevalçûk nakeve. Wexta tiştêkî wisa qewimî, hevalçûk bi benê navikê bi çîpê dayikê ve tê girêdan. Ji ber ku firîna hevalçûkê li ser zikê dê, dibe sebeba mirina dayikê.

Li herêma Sêwregê hevalçûk yek caran di tedawîya nezayoktîyê da jî tê bikaranîn. Bikaranîna hevalçûkê di nezayoktî da yek ji rituelên dînî-efsûnî ye. Jinên nezayok hevalçûka keçika ku di zikê ewil da Xwedê daye; digire, dixê nava avê û wê avê li canê xwe dike. Tê bawerkirin ku ew jina nezayok dê bibe xwedî zarok (JD-1).

Pîrik ji şiklê hevalçûkê dikarin zayenda zaroka ku piştî wê zarokê Xwedê bide, bizanin (JD-6).

3.2.3. Rîtuelên Navikbirînê

Zarok wexta nû tê dinyayê, di destpêkê da navika wî tê birîn. Navik ji hêla pîrikê ve bi qasî çar tilîyan tê birîn. Amûrên ku di navikbirînê da tê bikaranîn bi piranî kêr, meqes yan jî cilêt in. Di birîna wê da pîrik besmeleyê dixwîne. Navika ku hatîye jêkirin bi benekî tê girêdan da ku xwîn jê neçe. Piştî demekê ew navik hişk dibe û xwebixwe dikeve. Piştî ketina navikê ji bo ku birîna zarokî zû rehet bibe û çermê zarokî zexm bibe arî yan herî li navikê tê werkirin (JD-5).

Bawerî û sepanên bi navikê ra têkildar bi jîyana dahatûya zarokî ra girêdayîye. Di navbera zarok û navikê da pêwendîyeka bihêz heye. Tê bawerkirin ku navik li ku derê be, dê jîyana zarokî jî li wir derbas bibe. Di vê merheleyê da daxwaza malbatê derdikeve holê. Malbat daxwaza xwe ya li ser dahatûya zarokî aşkera dike. Di dahatûyê da zarok dê çî karî bike, dê kesayetîya wî çawa bibe, bi veşartina navikê ra têkildar e. Ger malbat bixwaze kurê wan bibe mela, wê navika ketî, li baxçeyê

mizgeftê vedişêrin, ger bixwazin bibe şivan diavêjin nava bira heywanan, ger bixwazin bibe mamosta li baxçeyê dibistanê vedişêrin (JD-6). Ev yek bi kar û pîşeya zarokî ra têkildar e. Ger navika keçan be, li nav nivîn, boxçeyan yan jî li jorê deriyê malê tê veşartin. Ji vê qest û mebest ew e ku keçik bila di dahatûya xwe da bibe canik û ciwanik û girêdayîya mala xwe be. Ev yek jî bi kesayetîya keçikê ra têkildar e.

Tê zanîn ku yek caran pitik di nav dergûşê da difetise. Pitik wexta di dergûşê da radize yan betaniye yan jî dolbent rêya bêhnê ya pitikî digire û dibe sebaba fetisînê. Li Sêwregê tê bawerkirin ku heta ku navik ji zik nekeve, ew zarok nafetise (JD-1). Li jorê jî hat dîyarkirin ku navik û jîyana zarokan bi hev ve têkildar e.

3.3. Sepanên Piştî Zayînê

Rîtuêlên piştî zayînê bi armanca tenduristî, şadî û parastinê tînin çêkirin. Dê û zarok bi saya van rîtuêlan xwe ji hêzên nepenî, ji qeza û belayê, ji nexweşiyê diparêzin û di dahatûyê da jîyaneka kamîran derbas dikin. Divê dê û zarok piştî zayînê li xwe miqate bin.

3.3.1. Şûştin û Xwêkirina Zarakon

22 | Şûştin û xwêkirina zarokan karekî hewce tê dîtin. Li herêma zarok di nava çend rojan da tînin şûştin. Hin kes di roja ewil da zarokan dişon, hin kes di roja duduyan yan sisêyan da dişon. Şûştina zarokan bi armanca paqijbûnê ye. Ji ber ku di dema zayînê da li canê zarokan bermayîyên bîyolojîk dimînin. Bi şûştina zarokan ew bermayî tînin paqijkirin. Zarok bi gelemperî bi av û sabûnê tînin şûştin (JD-7).

Di çarçoveya parastina tenduristiyê da zarok tê xwêkirin. Di xwêkirina zarokan da armanca tenduristiyê zarokan e. Wexta ku zarok tê xwêkirin, çermên wan zexm dibin, naşeliqin û li canê wan germijik dernakevin (JD-5).

Ji bilî şûştin û xwêkirinê çend adetên din jî hene ku ew jî bi xwedîkirina zarokan ra têkildar in. Yek ji van adetên ew e ku çend dilop ava leymûnan li çavên zarokan tê kirin. Ji vê qest û mebest birqokbûna çavên zarokan in. Ger hundirê çavên zarokan zer bibe, çend dilop ava leymûnan lê dikin. Li herêma tê bawerkirin ku bi ava leymûnan, çavên zarokan pelîşk nagirin û birqok dibin (Hj).

Li herêma Sêwregê çav û bijangên reş ji bo xweşîkbûna keçan yan qeşengbûna kuran krîterek e. Çav û bijangên reş gelek meqbûl in. Malbata ku dixwazin çav û bijangên zarokên wan reş bin, piştî zayînê çavên zarokan kil dikin (Hj).

3.3.2. Jina Zêstanî

Ji jina ku zarok anîye ra jina zêstanî tê gotin, ku ev serdem teqabûlî çil rojî dike. Li Sêwregê ji van kesan ra jina çilîn tê gotin. Helbet di vê serdemê da parastinên giring hene derbarê tenduristîya dayik û zarokê da. Di vî çil rojî da divê dayik hem xwe hem jî pitika xwe ji hin tiştên efsûnî biparêze. Dayik ji bo ku zaroka wê nexweş nekeve û tendurist mezin bibe, bala xwe dide xwarin û vexwarinên xwe.

Di her civakê da dewra zêstanî muhîm tê dîtin. Tê bawerkirin ku dayik di vê serdemê da bêhêz e û dikare bibe hedefa hin talukeyan. Herçend nexweşketina dayik yan zarokê bi sebeba bîyolojîk be jî di nav civakê da sebebên cîyawaz jî tên dîtin. Mirov dikare bibêje ku gel ji nexweşketina dayik yan zarokê ra sebebên razber dibîne. Helbet fikra bi vî şeweyî bi xwe ra parastinên efsûnî jî tîne. Di nav gelê Sêwregê da jî ev yek di liv û tevgerên mirovan da aşkera tê dîtin.

Piştî zayînê, siheta dayik û zarokê gelek muhîm tê dîtin. Di destpêkê da piştî dê tê girêdan da ku zikê dayikê li hev were. Jina çilîn 2-3 rojan di nav cihan da dimîne. Lê ev yek ji bo her kesî ne derbasdar e. Ji ber ku li gundan karên rojane nahêle ku dayik bêhna xwe vede (JD-4). Ev rewş dikare bi aboriya malbatê ve bê girêdan. Çinku xizanî û belangazî rê nade ku dê piştî zayînê jî westa xwe bigire. Çend rojan xwarinên bigoşt nadin jina zêstanî. Ji ber ku xwarinên bigoşt bi pitikê dikeve û dibe sebeba nexweşketina pitikê. Bi piranî roja ewil ji dê ra pelok tê çêkirin.² Pelok bi ard, şekir û avê tê çêkirin ku armanca wê hêzdarkirina dayikê ye. Bêyî pelokê xwarinên birûn tên çêkirin. Dayik di çend rojên ewil da dîmsê jî dixwe (JD-3). Mirov dikare bibêje ku xwarinên ku li jorê derbas dibin, şîrê dayikê jî zêde dikin. Di destpêkê da ava bişekir didin zarokan. Armanca vê yekê paqijkirina hundirê zarokan e. Heta ku ji pêşîra dê şîr bê, ava bişekir didin zarokan.

Li jor jî hat dîyarkirin ku gel di vê serdemê da tedbîrên dînî-efsûnî jî digire. Tedbîrên ku tên girtin ji bo parastina li hember zîrar û zîyana pîrebokan e. Li Sêwregê bawerîya gel bi hebûna pîrebokan tê û ev yek wan sewqî hin tedbîran dike. Em van tedbîran dikarin bi vî şeweyî rêz bikin:

Heta çilê dayikê dernekeve, dayik nikare derkeve derve (JD-6). Derketina derve ji bo dayikê talûke tê dîtin. Ji ber ku di vê serdemê da, dayik bêhêz e û stara wê tenê mala wê ye. Tê bawerkirin ku ger jina çilîn derkeve derve, dê pîrebok xwe bigihîne wê.

2 Ji vî rûnî qest û mebest rûnê malê ango rûnê hizê ye.

Divê dê li menzelê tenê nemîne (JD-5). Tê bawerkirin ku wexta jina çilîn tenê be, pîrebok xwe digihîne wê. Ji ber vê yekê teqez kesek li cem jina çilîn disekine.

Divê li menzelê çira tim vekirî bimîne. Tê bawerkirin ku pîrebok di tarîyê da tê. Ji ber vê yekê li mezelê çira vekirî dimîne (Hj).

Divê li ser kincên dê hertim derzîyek hebe (JD-3). Mirov dikare bibêje ku çeka herî mezin a jina çilîn derzî ye. Ji ber ku eger derzî li cem jina zêstanî hebe, pîrebok nikare xwe bigihîne wê.

Divê dê Quranê bi stûya xwe ve bike (JD-8). Ev jî karekî dînî ye. Ji ber ku di dînê îslamê da tê bawerkirin ku Quran mirovan ji her tiştê xerab diparêze.

Wexta dê karekî dike, divê bi besmeleyê dest pê bike (JD-7). Ev jî karekî dînî ye. Divê misilman bi navê Xwedê dest bi her karê xwe bikin. Wexta ku dayik xwarinekê dixwe, divê şûjinê bi xwarîne bike û piştra bi xwe (Hj). Di nav gelî da tê bawerkirin ku pîrebok dikare şikil û cismê xwe biguherîne. Dibe ku ji nav xwarinê derbasî nava zikê dayikê bibe. Ji bo ku pîrebok bi vî şêweyî nikaribe derbasî nava zikê dayikê bibe, şûjin yan derzî dixin nava xwarinê.

24 | Divê jina çilîn ji kuçeyên teng û tarî derbas nebe (JD-5). Kuçeyên teng û tarî ji bo gelek mirovan cihên xof û tirsê ne.

Divê di bin balîfa jina çilîn da kêr yan meqes hebe (JD-9). Kêr û meqes jî ji metodên parastinê ne ji pîrebokan. Tê bawerkirin ku mîna derzî û şûjin, kêr û meqes jî li cem kesekê hebe pîrebok nikare biçe cem wê.

Divê li ser kincê dê nanên biçûk hebin (JD-4). Li herê mên nan nîmetekî mezin e û pîroz tê dîtîn. Divê li bin balîfa dayik û zarokî nan hebe (JD-1). Tê bawerkirin ku nanê genimî, dayikê ji pîrebokê diparêze.³

Divê du jinên çilîn neyîn ba hev. Eger ku du jinên çilîn bèn cem hev, tê bawerkirin ku çilên wan li hev digerin û ji ber vê yekê jî zarokên wan nexweş dikevin. Dibe ku bûyereka wisa qewimî, divê her du jinên çilîn derzîyên xwe li hev bigerînin û derzîyên xwe biguherînin (JD-7).

3 Ji bo pîrebok xwe negihîne dê, çil heb nanê kilorî yê biçûk tèn çêkirin. Benek ji nav van nanên kilorî tê derbaskirin û bi kincê dayikê ve tê pêvekirin. Her nanek ji van nanan temsîla rojekê ya çilîniyê ye.

Ger bawerî hatibe kirin ku pîrebokê xwe gihandîye dayikê, wê çaxê li hewşa malê yan dîyarê xanîyê çend derb çekan diteqînin. Bawerî bi vê yekê tê ku pîrebok ji dengê teqînê hez nake (JD-5).

Tedbîrên ku li jorê hat dîyarkirin ji bo parastina dayik û zarokê ne. Tirs û xofa pîrebokê di nav zikê mirovan da zindî ye. Me di vê xebata xwe da dît ku bawerîya pîrebokan di nav pîrejinan da zêdetir e li gor ciwanan. Herçend nişê nû bi devkî bibêjin ku ev tişt hemû pûç û vala ne jî, ji tevgerên wan tê dîtin ku bileksê vê fikrê tevdigerin. Bi piranî di nexweşîya giran ya pitikê da, wexta dayik neçar dimînin serî li van metotan didin.

3.3.3. Çilînî

Piştî zayînê ritueleka giring jî derxistina çilê dayik û zarokê ye. Li herêmê ji vê serdemê ra çilînî tê gotin. Dayik di vê serdemê da bi navê jina çilîn tê binavkirin. Zaroka ku çilê wê derneketîye bi navê zaroka çilîn tê binavkirin. Sepan û merasimên ku di vê serdemê da tê çêkirin ji bo jina çilîn û zaroka wê ne. Rîtuela çilînîyê bi armanca paqijkirina dayik û zarokê tê çêkirin. Ev rituel piştî zayînê di roja çilî da tê çêkirin. Gel bawerî pê tîne ku bi derxistina çilî, dayik û zarok ji qîrêjîya serdama ducanî û zêstanîyê paqij dibin. Dayik û zarok bi saya derxistina çilî ve ji qedexeyên ku di dema zêstanîyê da rîayet dikirin, azad dimînin. Ji bo dayik û zarok qonaxeka nû dest pê dike û divê hemû tiştên ku ji qonaxa berê mane, li cih bimînin. Dayik di vê merheleyê da êdî ne jina çilîn, zarok ne zaroka çilîn e. Civak ji wan ra rolên nû tîne. Ev rol bi xwe ra hin wesfan jî tînin. Dayik êdî wekî dê, dêya zarokê, tê binavkirin. Dayik bi saya paqijbûnê ji serdema ducanî û zêstanîyê vediqete û dikare bi rehetî derbasî civatê bibe.

Merasima çilînîyê şuştina dayik û zaroka wê ye di roja çilem a çêbûna zarokê da. Ev merasim li malê tê çêkirin ku li ser serên dayik û zarok çil carî bi taseka taybetî av tê rijandin. Tasa ku di derxistina çilî da tê bikaranîn ji hecê tê û 40 kilid pê ve ne. Dayik û zarok bi vê tasê serê xwe dişon. Dayik tenê nikare çilê xwe derxe. Divê li cem wê kesek alî wê bike. Eger pîrik li cihêkî nêz da be, ew tê çilê wan derdixe. Ger pîrik tune be ji malbatê kesekê yan cîranek alî dayikê dike. Di destpêkê da 40 keviran diavêjin nav avê. Dayik bi besmeleyê sê caran her du destên xwe nava avê dixê û ji avê derdixe. Piştî wê, gotinên wekî “Çilê cina, çilê cinawira, çilê horîya, çilê meleka derkeve; yê filan kesê jî derkeve.” tîne gotin. Li pey van gotinan 40 tas av li ser serê zarokê tê rijandin. Piştra çil tas av li ser dayikê tê rijandin. Bi vî şêweyî çilê wan tê derxistin. Dayik û zarok êdî kincên nû li xwe dikin.

Li jorê jî amaje pê hatibû kirin ku piştî derxistina çilînîyê qedexeyên ku dayik divîyabû bi wan rîayet bike, ji holê radibin. Li herêmê tê bawerkirin ku pîrebok piştî çilînîyê nikare ne ji dayikê ra ne ji zarokê ra tiştên xerab bike. Dayika ku heta çilînîyê nikaribû derkata derve, êdî bi rehetî dikare biçe her derî. Dayik piştî çilînîyê diçe serdana malbata xwe (JD-6). Piştî çilînîyê xizmên malbatê dayikê vedixwînin mala xwe. Piştî çilînîyê dayik dikare her tiştî bike; ji ber ku tirs û xofa ji pîrebokan êdî nemaye (Hj).

Di derxistina çilînîyê da adetên balkêş hene ku bi dahatûya zarokan ra têkildar in. Tê bawerkirin ku çilê zarokan zû derkeve, ew zarok çavvekirî; eger dereng derkeve dibin waqur û giran. Ji ber vê fikrê çilê kuran çend roj berê tê derxistin da ku çavvekirî; yê keçan jî çend roj dereng tê derxistin da ku giran û ciwanik bin (JD-8).

3.3.4. Şîre Zêstanîyê, Mijandina Ewil, Pêçandin

Piştî zayîna pitikê xwarina eslî, şîre dayikê ye. Li jorê jî hatibû diyarkirin ku piştî zayînê di destpêkê da ava bişekir wekî şerbet tê çêkirin û didin pitikê. Armanca vê yekê paqijkirina hundirê pitikê û têrkirina zikê wê ye. Ji ber ku piştî zayînê şîre dayikê hema nayê. Di destpêkê da şîre zincî yê dayikê nadin pitikan. Li herêmê heta sê bang bi guhên zarokan nekeve şîr nadin wan. Wekî mînak zarok sibê Xwedê bide, piştî bangên nîvro, esir û êvarê şîr didin zarokî (JD-1). Şîre zincî ji bo bihêzbûna hestîyan û gihîştina zarokan tê dayîn. Şîre dayikê di nav 2-3 rojan da tê. Helbet heta şîre dayikê were, pitik birçî namîne. Ji bo vêya jî şerbet didin pitikan.

Li Sêwregê wexta ku Xwedê zarok dide piştî sê bangan pêsîra dayikê dixin devê pitikê. Tê zanîn ku tevgera mijandinê dozînî ye. Zarok xwebixwe pêsîra dayikê dimije. Helbet jinên porspî di pêgirtin, himêzkirin û şîrdayînê da alîkarîya jina çilîn dikin. Wexta ku zarok pêsîrê bigire û bimije tê bawerkirin ku şîre dayikê dê wexteka kurt da were. Lê hin caran zarok nikare bimije, hêz û qeweta wê têrî mijandinê nake. Wê çaxê bi kevçîyan şerbetê didine zarokan da ku hêza wan zêde bibe.

Ji bo ku şîre dayikê zû were û zêde bibe xwarinên cuda didine dayikê. Li herêmê ji bo şîre dayikê zêde bibe, xwarinên wekî savar, pelok, birinc û şîvên beroşê didin dayikê (JD-6). Ji bilî van şîvan, şerbetên wekî şerbeta dimsê, ya gulavê jî tê dayîn (JD-3). Bi piranî zarok nêzî du salan şîre dayikê dimijin. Pîrî caran li herêmê av jî nayê dayîn. Ji ber ku tê bawerkirin ku şîr hemû tîbûna zarokan dişikîne. Ger hewa pir zêde germ nebe tenê şîr tê dayîn.

Şîrê dayikan hin caran zêde dibe. Ger şîrê dayikê zêde be, şîrê zêde ye ku li ber pitikê maye li bin darekê yan li axeka paqij tê dotin. Di heman demê da tê bawerkirin ku şîrê zêde neyê dotin mû li ber sînga dê digere ango ji ber şîrê zêde rêya şîrî dixetîme. Dotina şîr li cihekî paqij nerîna gelî ya li ser şîrî jî aşkera dike. Ji ber ku gel bawerîya xwe pê tîne ku şîr nîmet e û divê li cihê qîrej neyê rijandin; ger şîrê dayikê li cihekî gemar were rijandin, şîrê wê dayikê di demeka kurt da dê bimiçiqe (JD-8). Yek caran şîrê dayikê kêmtir dibe û têrî pitikê nake. Wê çaxê şîrê mangayê tê dayîn. Berê li Sêwregê şîrê dayikê kêmtir bibûya, cîran yan xizmê malê şîr dida wê pitikê. Ev jî bi xwe ra adetekê tîne: şîrbirafî yan şîrxwişkî.

Cara ewil zarok bi paçan tîne pêçan (JD-7). Piştî şûştina zarokan, zarok tîne pêçan. Berê paç zêde tune bûn. Gel ji ber xizanîyê kincên xwe yê kevn diqelaştin û ji pitikê ra dikirin pêçek (JD-5). Zarok bi paçan dihat pêçan. Pêçek bi baxikê tê girêdan. Di pêçekkirinê da heta 6 mehan dest û lingên zarokan di pêçekê da dima. Piştî 6 mehan destên wan ji pêçekê dihatin derxistin. Piştî salekê jî zarok êdî nedihatîna pêçekkirin. Di serê wan da kum, di lingên wan da gore hebûn (JD-1).

3.3.5. Nexweşî, Zerik

Piştî zayînê, zarokên ku di nav dergûşê da ne, ji aliyê dayik û xizmên xwe ve ji nexweşîyan tîne parastin. Nexweşîya ku bi piranî gel jê ditirse, zerik e. Gel ji bo ku pitikên wan zerikî nebin, hin tedbîran distînin. Ev tedbîr dikarin wisa bêne rêzkirin:

Wexta ku zarok zerikî dibin çîta/dolbenta zer li ser pitikê tê raxistin (JD-6). Zarok bi ava ku zêr xistine navê, tîne şûştin (JD-8). Wexta ku zarok zerikî dibin, kiloyeka zêr dixine nava avê û bi wê avê pitikê dişon. Gel bawerîya xwe pê tîne ku ev av zerika zarokê dibe. Wexta ku zarok zerikî dibin ava xîyaran didin zarokî (JD-2). Ji aliyê melayan ve ayet û dia tîne xwendin (JD-3).

Li ser gora kesên ku ji nexweşîya zerikê mirine, ax tê girtin. Vê axê dixine nava avê û bi wê avê serê zarokan dişon (JD-7). Gel bawerîya xwe pê tîne ku ew ax wekî tilsimê ye.

Ji bo zerikê xwarina şîrîn ên wekî hingiv, dimsa tûyan tîne dayîn (Hj). Di bin çiraya zer da tê razandin (JD-1).

Bêyî zerikê zarok bi mehê jî diketin. Zarok di vê nexweşiyê da di destpêk û dawîya wê mehê da vedirşin, canê wan disincirin, xwarinê naxwin. Ji bo ku zarok bi mehê nekevin gûz tê çêkirin. Ji aliyê melayekê ve ayet û dia li ser gûzê tê xwendin. Ew gûz tê çermkirin û bi kincê zarokê ra tê zeliqandin. Di çêkirina gûzan da divê xal biçê cem mela û gûzê bide çêkirin (JD-5). Hin caran hin zarok di nava du yan sê rojan da ji nişka ve dimirin. Li Sêwregê ji pitikên ku bi vî hawî dimirin ra “ta’b lêket” tê gotin. Ji bo ku ta’b li zarokan nekeve berbejn tê çêkirin. Di çêkirina berbejnê da gel diçe cem şexan. Berbejnê bi stûyê zarokê ve dikin (JD-1).

3.3.6. Mizgînî, Xelat û Serdan

Tê zanîn ku li dinyayê xeberên xêrê dibe sebeba kêfxweşî û şadîya mirovan. Kesên ku bi vê xeberê şad dibin, ji ber kêfxweşiyê tiştinan didin mizgîndêran. Li herêmê jî mizgîndêr tînen xelatkirin (JD-6). Xelata mizgîndêran li gor hikmê malbatê diguhere. Kesên ku xebera xêrê digirin, hinek pere didin mizgîndêrê yan jî cilûbergan dîyarî didin. Bi piranî zarokên ku haya wan ji zayînê hene, li pey mizgînîyê xeber didin bavî. Bav bi kêfxweşî dest diavêje bêrika xwe, ger pere hebe pere dide mizgîndêrê; ger tune be şekir yan kincên nû dikire (JD-1). Biçûkbûn yan mezinbûna xelatê jî li gor hêvîya malbatê diguhere. Hin malbat hene ku piştî çend salan dibine xwedî zarok, hin malbat hene ku piştî çend keçan li hêvîya kurekî ne, hin jî daxwaza keçan dikin. Hêvî û daxwaza malbatê çiqas mezin bibe, xelat jî ewqas zêde dibe. Bi vê kêfxweşiyê, yên ku çakêtê li ser milê xwe wekî xelata mizgînîyê didin jî hene (Hj).

Piştî zayînê di nava 2-3 rojan da kesên ku mizgînîya zarokî girtine, tînen serdanê (JD-7). Di destpêkê da xizmên nêz û cîran tînen serdanê. Kesên wekî xaltî, met, jinap, jinaxal, gorim, dapîr tînen serdanê. Tê zanîn ku dayik bi piranî bi qasî 3 rojan di nav cihan da dimîne. Yên ku di van rojan da tînen serdanê, destvala nayên. Îleh di destên xwe da tasek yan teyfikek xwarin tînin. Bi piranî xwarinên ku tînen, yên birûn in. Xwarinên ku ji rûnê malê hatine çêkirin ji bo zêdebûna şîrê dayikê û ji bo qewetdayînê ne (JD-4). Piştî 3 rojan, yên ku tînen ji bo zarokî bi xwe ra xelatan tînin. Xelatên zarokan bi piranî zêr in û xizmên malbatê pê ve dikin. Yên ku hikmê wan tune ye ku zêrekî bînin, ji zarokî ra kincan tînin.

3.3.7. Qurban û Mewlûd

Qurban ji bo şikirîya Xwedê tê serjêkirin. Ji bo zarokî ku Xwedê daye bi piranî qurban tê serjêkirin(JD-6). Heywanên ku têne qurbankirin dewar, pez yan dîk in. Malbat li gor hikmê xwe yê aborî qurbanan didin. Li herêma goştê qurbanê tê belavkirin (JD-9). Gel bawerî pê tîne ku qurban hem ji bo şikirîya Xwedê ye hem ji bo parastina zarokî ye ji qeza û belayan. Bi gelemperî roja sisêyan qurban tê serjêkirin (JD-5).

Ji bo zarokan xwendina mewlûdê ne adeteka gelemperî ye; yên ku mewlûdê didin xwendin jî hene, yên nadin jî hene (JD-8). Yên ku mewlûdê didin xwendin, malbatên dewlemend in. Mewlûd ji hêla melayan ve tê xwendin û piştî xwendina mewlûdê xwarin tê dayîn.

3.3.8. Navlêkirin

Navlêkirin di urf û adeta kurdan da cihekî giring digire. Helbet di navlêkirinê da faktorên cîyawaz karîger in. Faktorên dînî, civakî, çandî, politik û hwd ji van faktorên çend heb in. Tê bawerkirin ku navê zarokan li ser xûy û xisleta zarokî bibandor e. Ji ber vê jî di navlêkirinê da malbat bi baldarî tevdigerin. Ecibîna dêûbav, fikra wan a politik, rewşa siyasî ya welatî, çanda civakê, nêrîna derûdorê û dîn li ser navlêkirinê rasterast yan nerasterast karîger in. Di civakên bavsalarî da bi gelemperî navên bavûkalan tîne hilbijartin. Navlêkirineka bi biryara hevpar, veguherîna civaka bavsalarî ya ber bi civaka modern nîşan dide.

Li Sêwregê nav piştî sê rojan lê tê kirin (JD-3). Yên ku navê zarokan lê dikin bi piranî mezinên malê ne. Peywira navlêkirinê li ser milên malbata bavî ne. Malbata dayikê di navlêkirinê da xwedî peywir nînin. Kalik navê zarokî dide (JD-6). Eger kalik tune be yan mirî be di dewsa wî da apê mezin ê zarokî nav lê dike. Lê îro bi piranî dê û bav navê zarokên xwe lê dikin. Dê û bav li ser navekî biryar digirin û wî navî lê dikin. Lê di hin malbatan da jî navlêkirin bi şewirîna ferdên malbatê çê dibe. Eger biryarek hevpar neyê dayîn, li ser çend navan pişk tê avêtin (JD-2).

Nav bi piranî navên mezinên malê ne. Lêkirina navê bavûkalan ji ber çend sebebên pêk tê. Bi vî hawî navên mezinên malê nayê jibîrkirin. Bawerî tê kirin ku xûy û xisletên baş yên wî kesî derbasî zarokî dibin. Di hilbijartina navan da navên pêxamberan jî bijarteyên sereke ne. Gel ji ber misilmanbûnê dixwaze ku navê pêxamberan li zarokên xwe bikin. Zêdebûna navên wekî Mihemmed, Yûsif,

Musa, Îsa û hwd nîşaneyên vê yekê ne: lêbelê di navlêkirina navê pêxamberan da yek caran îtiraz tê kirin. Wexta ku navê pêxamberan li zarokekî tê kirin, divê tu kes ji wî navî ra kufir û çêran neke (JD-5). Ji ber vê hurmetê navê pêxamberan yek caran nayên lêkirin.

Piştî ku nav hat hibijartin, merasima navlêkirinê çê dibe. Mezîne malê zarok digire himêza xwe bang dixwîne. Piştî xwendina ezanê sê caran navê zarokê li guhê wî yê rastê tê xwendin. Bi vî şêweyî navê zarokî tê dayîn.

3.3.9. Razandîna Zarokan û Lorî

Wexta ku Xwedê zarokî dide, wî didin himêza dayikê da ku bêhna dayikê biçê zarokî. Li herême piştî zayîne, wexta ku bav tê malê, zarokî didin li ser mil yan piştî bavî û sê caran ev gotin tê tekrar kirin: “Barê te sivik yan giran e.” Bav li ser vê gotinê bersiva “Barê min sivik e.” dibêje. Tê bawerkirin ku bi vî şêweyî giranî nayê ser zarokan û ji ber vê jî zarok nexweş nakevin (Hj).

Zarok bi piranî di dergûşê da tên razandin. Dergûş jî textî tê çêkirin. Helbet her kesî zaroka xwe di dergûşê da nedida razandin. Kesên ku karê wan hebû û diçûn ser erdên xwe, zarokên xwe jî bi xwe ra dibirin. Ev kesên karker zarokên xwe di hêlekanê da didan razandin (JD-8). Hêlekan li hundir be, bi maxan ve tê girêdan; ger li derve be, bi daran ve tê girêdan. Li gundan zarok hin caran di nav bêjîngê da jî tên razandin. Çend bêjîng vajî dihat kirin, li ser bêjîngê nivîn dihat danîn. Pitik li ser wê radiketin.

Cihê zarokan bi piranî cihekî bilind e. Havîne ji bo ku kêzik bi zarokan negirin cihê wan bilind dibe. Ji bo mêş û kermêş bi zarokan ve nedin, dolbentan davêjin ser dergûşan.

Derbarê dergûşê da mirovên herême xwedîyê hin bawerîyan in. Li herême bawerî û sepanên wisa hene derbarê dergûşê da:

Dergûşa zarokan divê li şemûga derî neyê danîn. Gel bawerî pê tîne ku şemûga derî cihên ne ewle ne. Hemû mehlûqat dikarin bi rehetî bîn ve derê (Hj). Divê dergûşa zarokan vala neyê hêlkin. Mirovên herême vê tevgerê guneh dibînin.

Li gor mirovên herême hejandina dergûşa vala, sebaba serêşa zarokan e (JD-7). Divê di ser dergûşê ra gav neyê avêtin. Ev jî guneh tê dîtin (Hj). Divê tu tişt bi ser dergûşê da neyê girtin(Hj).

Li Sêwregê ji bo razandina zarokan lorî tên gotin. Lorî bi piranî ji aliyê dayik yan dapîrê ve tên gotin (JD-5). Dayik yan dapîr wexta ku dergûşê hêl dikin, lorîyan dibêjin. Lorî bi dengekî nizm tê gotin.

3.3.10. Xişir û Nivişt

Piştî çêbûna zarokan xişir û niviştan bi wan ve dikin. Xişra ku herî zêde tê pêvekirin zêr e. Zêr bi kincê zarokan ra tê pêvekirin. Malbat û xizmên wan zêrên wekî zînet, nîvzînet yan jî çaryek bi zarokan ve dikin. Guharên hebik bi zarokên keç ve dikin. Di heman demê da li herêma guharên hebik bi zarokên kur ve jî dikin. Ev yek ji ber hezkirinê ye. Ger kur piştî çend qîzan xwedê dabe, ji bo malbatê pir delalî dibe û ji ber vê jî guharê li guhê wî yê rastê ve dikin (JD-1). Guharên kuran tenê bi guhekî ve dikin.

Yek caran zarok nexweş dikevin yan ji ber hin sebebên ranazin. Ji van zarokan ra nivişt tên çêkirin. Nivişt ji bo tirsê, xewê yan çavînîyê tê çêkirin. Niviştan bi kincê zarokan ve dikin. Mela niviştan çê dikin. Niviştan ku ji aliyê mela ve hatîye nivîsîn, bi şiklekî sêgoşeyî tê çermkirin. Mela di çêkirina niviştan da pere digirin yan jî malbat ji melayî ra wekî dîyarî tiştinan didin. Mirovên herêma bawerî pê tînin ku pêvekirina niviştan ji bo zarokan bi nehf in (JD-5).

| 31

Hin malbat hene ku hemû zarokên wan dimirin. Ew malbatên han ji bo ku zarokên wan nemirin berbejn çêdikin. Berbejn ji aliyê şêxan ve ji bo saxbûna zarokan tên çêkirin. Berbejn bi 40 derzîyê ve tên çêkirin. Ev çil derzî di nav çermekî da tên veşartin. Şêx di çêkirina berbejnê da xelatan dixwazin (Hj). Ji bo zarokên ku bi mehê dikevin gûz jî tê çêkirin.

Ji bo çavînîyê çavnûtik, qerşûn û dara kenêrê bi zarokan ve dikin (JD-3). Ji ber parastina ji qeza û belayan ayet el-kursî jî bi wan ve dikin (JD-7).

3.3.11. Neynûkjêkirina Pêşîn, Diranê Pêşîn, Porjêkirina Pêşîn

Tê zanîn ku zarok bêguneh in û di nezera gelî da wekî melekan tên dîtin. Di jêkirina neynûkan da jî ev yek tê dîtin. Li Sêwregê gel bawerî pê tîne ku neynûkên zarokên biçûk ji aliyê ferîştayan ve tên jêkirin (JD-6). Jêkirina neynûkan li Sêwregê bi piranî teqabulî salekê ye. Heta salekê neynûkên zarokan nayên jêkirin (JD-8). Tê bawerkirin ku neynûkên zarokên biçûk xwebixwe jê dibin. Di jêkirina neynûkan da di nav gelî da fikrên cuda jî hene. Ji van fikran yek jî ew e, ku zûjêkirina neynûkan,

sebeba qertbûna neynûkan e di dahatûyê da. Hin kes bawerîyê pê tînin ku ger neynûkên zarokan zû bên jêkirin, neynûkên wan, di dema xortanîyê da qert dibin; ger neynûk zû neyên jêkirin, ew neynûk her dem wekî neynûkên zaroktîyê ciwan û teze dimînin (JD-5). Neynûkên ku hatine jêkirin, di nava kaxizekê da di qula dîwarekî da tîn veşartin (Hj). Neynûk bi şeweyekî rasthatî nayên avêtin. Gel avêtina neynûkan guneh dibîne. Tê bawerkirin ku neynûk zû bên jêkirin, xewa zarokan nayê (JD-8). Di roja mahşerê da wexta gunehên mirovan tîn wezinandin, ew neynûkên ku hatine avêtin jî tîn ser mêzîne. Ji ber vê jî avêtina neynûkan guneh, veşartina wan sewab e (JD-2).

Zarokên ku li ber diranan in, cirnexweş dibin û digirin. Kesên ku dixwazin sebaba cirnexweşbûna zarokan bizanin, ji diranderxistinê guman dikin (JD-1). Ger gumana diranderxistinê hebe, tilî bi devê zarokan tê kirin yan jî kevçî, îskanek bi devê zarokan tê xistin. Kevçî yan îskan wexta ku li cihê diranan ket, eger çingînî jê were, tê zanîn ku diranên zarokî derketîye. Li herêmê kesê ku diranê ewil ê zarokan dibîne, dîyarîyan dide zarokan. Di dîtina diranan da divê xelat bên dayîn. Xelata diranê ewil bi piranî kinc in. Ji bilî kincan xelatên wekî topek qumaş yan pere jî tîn dayîn. Di derxistina diranan da hin caran diranê jêr, hin caran diranê jor derdikevin. Li herêmê tê bawerkirin ku derxistina diranê jor nîşaneya bêyomî ye. Zarokên ku diranê jor derxistîne, sê caran ji ser banî diavêjin ser çarşevê. Tê bawerkirin ku ev merasim bêyomîya wan dişikîne (JD-7). Di derxistina diranan da xûy û xisleta zarokan jî xwe dide der. Li Sêwregê mirov bawerî pê tînin ku zarok diranên xwe zû derxin sernerm û feqîr in; lêbelê dereng derxin serhişk û har in (Hj).

Piştî dîtina diranê ewil ê zarokan, merasima danûkê tê çêkirin. Çêkirina danûkê jî rituelek girîng e di vê serdemê da. Tê bawerkirin ku bi çêkirina merasima danûkê, diranên zarokî rehetir derdikevin û risq û bereketa zarokan zêde dibe. Di danûkê da nok û dan tîn xaşandin. Ger li malê hebe mewij û şekir jî dixin nava danûkê. Di destpêkê da çarşevêk tê raxistin, zarok di nava bêjîngê da tê rûniştandin. Di dora zarokî da heft qîz tîn rûniştandin û bi dorê li serê zarokî ra çend kulm danûk tîn rijandin. Di çêkirina danûkê da çend tiştên ku bi kar û pîşeyan ve têkildar in jî li wê derê tîn danîn. Tê bawerkirin ku zarok kîjan tiştî bibêjere, dê di dahatûyê da wî karî bike. Tiştên ku tîn danîn bi piranî neynik, meqes û şeh in (JD-1). Di merasima danûkê da xizmên malbatê û cîran tîn vexwandin. Yên ku tîn bi xwe ra dîyarîyên wekî pere yan kincan tînin. Wê rojê şîva danûkê jî tê çêkirin. Şîva ku hatîye çêkirin,

ji cîranan ra tê belavkirin. Li herêmê teyfika danûkê vala nayê vegerandin. Yên ku teyfikê bi paş da dişînin, di dewsa danûkê da tiştinan dixîn nava teyfikê. Piştî derketina diranan, zarok dibin 6-7 salî û diranên wan ên şîr dikevin. Diranê şîr ê ketî yan ji ser banî tê avêtin yan jî dixin paş nivînan (JD-8). Wexta ku diran tê avêtin, Diranekî nû ji Xwedê tê xwestin. Ji bo vê jî gotinên wekî “Ha ji te ra diranê zîvîn, bide min diranekî zêrîn.” tê gotin (Hj).

Porê zarokan heta dibin yek salî nayê jêkirin. Bi gelemperî porê wan di temenê 2-3 salî da tê jêkirin. Porê ku hatîye jêkirin raberî pereyî tê kirin (JD-5). Li gor giraniya wê, pere tê dayîn. Bi wî pereyî jî şekir û mewij li zarokan belav dikin. Di jêkirina ewil da, ji berberê ra pereyekî zêde tê dayîn. Porê ku hatîye jêkirin, bi şeweyekî rasthatî nayê avêtin. Di nava kaxizekê da dixin qula dîwarekî (Hj). Mirov bawerî pê tînin ku avêtina porê keçikan pir guneh e. Ji ber vê yekê porê wan tê veşartin.

3.3.12. Zarokên ku Nikarin Bimeşin û Bipeyivin

Di meşa zarokan da rîtuela ku tê çêkirin, kostek e. Li herêmê ji vê rituelê ra “kostek birîn” tê gotin. Zarokên ku bi ser lingan ketin, ji bo ku rehettir bimeşin divê kostekên wan bîn birîn. Tê bawerkirin ku kosteka zarokî neyê qetandin, dê ew zarok tim di meşa xwe da giran be û hertim bikeve erdê. Rîtuela kostekê cihê kêf û şahiyê ye. Di qetandina kostekê da cîran, xizim û zarok li cihê kostekê amade ne. Li wê derê pêşbirk tîn kirin, lîstik tîn lîstin. Ji ber ku zarok rehettir bimeşe, li herêmê jî kostek tê birîn. Kostek li hewşê yan li kuçeyekê tê çêkirin. Her du tiliyên lingan, yên serî bi benekî xav ve tîn girêdan. Jinikek wî benî bi meqesê jê dîke û piştî wê zarokê wî benî digire û direve. Zarokê ku kosteka wî hatîye birîn, divê wî zarokî bigire. Ev lîstika pêşbirkê heta serê bîrê dewam dîke. Piştî avêtina benî ya bîrê, pêşbirk diqede. Ger zarok di vê pêşbirkê da nekeve erdê, kesên derdorê jê ra gotinên wekî “Ev zarok pir beza û jêhatî ye” dibêjin (Hj). Piştî birîna kostekê ji bo zarokî pêlav tê dîyarîkirin (JD-6).

Di qisekirina zarokan da hin zarok di wexta xwe da nikarin bipeyivin. Malbat ji bo ku zarokê wan bipeyive ji xwe ra li çareyan digerin. Hin kes ji bo vê diçin nexweşxaneyê, hin kes jî diçin tirbe û zîyaretan. Sepanên ku li Sêwregê tê kirin, sepanên dînî û efsûnî ne. Li Sêwregê zarokên ku nikarin bipeyivin, roja îndê dibin mizgeftan (Hj). Mela li ber derîyê mizgeftê sê caran kilîda mizgeftê dixê devê zarokî. Mela sê caran bi besmeleyê kilîdê di devê zarokî da digerîne (JD-1). Gel bawerîya xwe pê tîne ku zarok di demeka kurt da dê bikare bipeyive.

Hin caran sebaba qisenekirina zarok qadaxbûna zimanê wî ye. Dê û bav zarokên xwe dibin cem pîrejîn an berberî. Pîrejîn yan berber bi cilêti yan bi derziyekê perdeya binê zimanî ya zarokê jê dikin. Piştî jêkirina wê, zarok dikare bi rehetî bipeyive (JD-6).

4. Hilsengandina Rîtuêlên Zayînê

Daxwaza anîna zarokêkî dikare bi binyada civakî ya kurdan ve bê girêdan. Tê zanîn ku civakên ku bi karê çandin û ajeldariyê ra mijûl in, her dem nifûseka zêde dixwazin. Çinku ji bo karê çandin û ajeldariyê hewce bi mirovan heye. Wekî mînak ji bo ajotina erdan, çêrandina ajelan mirov hewce ne. Di van civakan da aboriya malbatê bi hejmarê endamên wê malbetê ra paralel e. Ji bilî aboriyê di civakên bavsalarî da malbatên qerebalix ji bo desthilatdariya civakê gavek bi pêş da ne li gor malbatên din. Ev yek ne tenê ji bo civaka kurdan wisa ye. Di civakên bavsalarî da daxwaza anîna zarokên kur ji bo berdewamiya civakê giring tê dîtin. Wekî mînak di civaka tirkî da jî daxwaza anîna zarokên kur heye. Sedat Veyis Örnek di pirtûka xwe ya bi navê *Türk Halk Bilimi* da li ser vê xalê disekine û dibêje: “Ji xeynî xwestina kur yan keç ya dê û bavan, belkî ji wan jî zêdetir; giraniya daxwaza malbat, kom, cemaet yan civaka ku takekes girêdayî wê ye, heye. Di çanda me ya gerdfîşî da giranî û serdestiya mêran bêyî fikirîn, belavbûna xwestinê ya zarokên kur, qet nebe di zikê ewil da, jixweber tê famkirin.” (1977, r. 136)

Serdestiya mêran di civakên bavsalarî da unsûra eslî ye, ku pergala civakê li gor serdestiya wan tê dizaynkirin. “Di bavsalarîyê da mijarên mîras, milkîyet, qizani hwd unsûrên bingehîn in ku malbatê dişêwînin” (Çelik, 2008, r. 103). Di van civakan da mêr ji bo ku mîras neyê parvekirin û tenê kesên ku ji nijada wî hatine bibin mîrasgir, bala xwe didin anîna zarokên kur. Li Sêwregê jî li dor van nêrînan, tê dîtin ku zarokên kur tên xwestin. Ji bo vê yekê jî ji jin û mêran, anîna zarokan tê hêvîkirin.

Pejirandina jinê ji aliyê civakê ve ji nêz ve bi anîna wê ya zarokan, têkildar e. Jin ji bo ku xwe bide pejirandin di nav liv û tevgerê da ne. Mirov dikare bibêje ku barê ku li ser milên jinan e, ji yê zilaman girantir e. Li Sêwregê tê dîtin ku wexta zarok çê nebe, di destpêkê da jin ji bo zarokanînê li çareyan digerin. Jin ji bo vê yekê diçin cem pîrejîn, şêx, mela yan tirbeyan. Êdî bi pêşveçûna zanist û teknolojiyê ra jin diçin nexweşxaneyan û li cem pizîşkan miayene dibin. Herçend çûna nexweşxaneyan hebe jî ev nayê vê manayê ku gel dev ji bawerî û sepanên xwe yê kevneşopî berdaye. Tê dîtin ku li nik çûna nexweşxaneyan jin serî li sepanên kevneşopî jî didin.

Piştî ducanîbûnê tê dîtîn ku zarok û dayik wekî tiştên pîroz tînin. Ji zirar û talûkeyan tînin parastin. Kesên derûdora wan hem ji nexweşîyan hem jî ji tiştên efsûnî diparêzin. Di vê serdemê da divê dayik hin tiştan hem xwe hem zarokên xwe biparêzin. Ji bo vê yekê jî liv û tevgerên wê tînin bisînorkirin. Karên ku berê bi rehetî dikaribûn bikin, êdî kêr dibin. Mirov dikare bibêje ku di navbera qonaxa veqetîna û yekparebûnê da li qonaxa bihurê da ne. Divê jin ji jîyana xwe ya berê veqetîna û hêdî hêdî derbasî jîyana xwe ya nû bibin. Bawerî û jêdûrketinên dema çilînîyê ji bo vê yekê mînak in.

Tê dîtîn ku li herêma zayîn li nik nexweşxaneyan ji aliyê pîrikan ve jî tînin kirin. Pîrik ji dema ducanîbûnê heta zarokanîyê alîkarîya dayikê dikin. Alîkarîya pîrikê li gor bajêr li gundan zêdetir e. Fonksiyona pîrikan nikare tenê bi alîkarîya anîna zarokan bê sînordarkirin. Pîrik di heman demê da wekî dayika duyem a zarokan in jî. Li nik vî karî pîrik hekîmên gel in. Ji ber vê yekê tînin ku ji van kesan ra hekîm jî tînin gotin.

Piştî çilînîyê tînin ku zarok bi rêya hin rîtuelan hêdî hêdî dibin parçeyê civaka xwe. Bi rêya rîtuêlên wekî meşa pêşîn, diranê pêşîn, porjêkirina pêşîn, neynûkjêkirina pêşîn, mijandina pêşîn û hwd tînin ku zarok li gor çanda civakê tînin mezinkirin. Herçend di sepanên keç û kuran da cudahîyên biçûk hebin jî mirov dikare bibêje ku bi saya van rîtuelan zarok tînin mezinkirin û dibin endamên civaka xwe.

Herî dawî mirov dikare bibêje ku bawerî û sepanên ku li dor zayînê çê dibin, ji bo civakê hîn jî karîger in. Gel li gor urf û adetên ku ji bav û kalan mane, zarokên xwe mezin dikin.

Encam

Di vê xebatê em li ser rîtên bihurê yên zayînê rawestîyan. Di vê xebatê da urf û adetên ku li dor van rîtuelan tînin kirin, hatin senifandin û nirxandin. Armanca din a vê xebatê jî parastina çanda Sêwregê ji wendabûnê, veguhastina vê çandê ji nifşên nû ra û destnîşankirina çanda taybetî ya Sêwregê bû.

Urf û adetên ku li dor rîtuelan tînin çêkirin, ne tenê bi jîyana takekesî ra têkildar in; di heman demê da bi jîyana civakê ra jî ji nêz ve têkildar in. Rîtuêlên ku li dor zayînê tînin kirin, ji aliyê civakê ve tînin birêvebirin. Di vê xebatê da tiştê ku herî zêde balê dikêşe ser xwe fonksiyonên van rîtan bû. Ev fonksiyon hem dikare bi jîyana takekesî ve bînin girêdan hem jî bi pergala civakê ve bînin girêdan. Ji aliyê takekesî ve

mirov dikare bibêje ku takekes wekî kesayetîyekî hay ji hebûna xwe dibe û bi vê hebûnê şad û kamîran dibe. Bi vî şêweyî di derûnîya takekesî da fikrên erênî peyda dibe. Ji aliyê civakê ve mirov dikare bibêje ku civak karên xwe yên sîyasî, aborî, civakî û hwd li gor van rîtan bi rê ve dibe.

Ji aliyê pergala civakê ve em li ser ve yekê hûr bin mirov dikare bibêje ku ev urf û adet di navbera endamên wê civakê da piştgirîyê saz dike. Bi saya rîtuêlan di navbera endamên wê komê da têkiliyên germ tên danîn. Bi gotineka din bi hesta aîdbûnê her endamên civakê bi hev ra bi wêrisên qewî tên girêdan.

Helbet bi pêşveçûna zanist û teknolojîyê ra me dît ku hin urf û adet hêdî hêdî ji holê radibin yan jî bi şêweyekî din hebûna xwe didomînin. Di rîtuêlên zayînê da tê dîtîn ku ji pêşveçûna zanist û teknolojîyê sûd tê wergirtin. Herçend di van urf û adetan da guhartin çê bibin jî mirov dikare bibêje ku fonksiyonên wan ji bo meşandina karên jîyanê li dar in.

Çavkanî

- Assmann, J. (2018). *Kültürel bellek eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (wer. Ayşe Tekin). 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çelik, Ö. (2008). *Ataerkil sistem bağlamında toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin benimsenmesi*. (Teza lisansa bilind ya çapnebûyî). Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durkheim, E. (2018). *Dinsel yaşamın ilk biçimleri*. (wer. Özen Ozankaya). 2. Baskı, İzmir: Cem Yayınevi.
- Emiroğlu, K. û Aydın, S. (2003). *Antropoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Farqînî, Z. (2010). *Ferhenga kurdî-tirkî*. Çapa sêyem, Stenbol: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- Honko, L. (2015). Ritüellerin oluşum süreci (wer. Ruhi Ersoy), M. Ö. Oğuz, S. Gürçayır Teke û S. Akkaya (ed.). Di nav *Halk Biliminde Kurumlar ve Yaklaşımlar 3* da, r. 199-212, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Kahraman, K. (2010). Ritüellerin toplumsal etkileri, S. Seydi û H. Çapraz (ed.). *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 21*, r. 227-236, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.
- Malinowski, B. (2020). *Büyü, bilim ve din*. (wer. Saadet Özkal). 2. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Örnek, S. V. (1977). *Türk halk bilimi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Suvari, Ç. C. û Kanca E. (2011). *Ezidi bayramı 'Çarşema Sor' un toplumsal geçiş ritüeli olarak analizi*. Sempozyum Bildirileri Uluslararası Midyat Sempozyumu. Midyat, r. 675-684.
- Turner, V. (2018). *Ritüeller-yapı ve anti-yapı*. (wer. Nur Küçük). İstanbul: İthaki Yayınları.

Lîsteya Jêderkên Devkî

JD-1: Nuriye Candan, 61 Salî, Nexwende, Kebanîya Malê, Navenda Sêwregê.

JD-2: Lütfiye Özlâhlan, 78 Salî, Nexwende, Kebanîya Malê, Navenda Sêwregê.

JD-3: Cemile Karalük, 53 Salî, Nexwende, Kebanîya Malê, Navenda Sêwregê.

JD-4: Gafure Devebakan, 77 Salî, Nexwende, Cotkarî, Gundê Daraxunê.

JD-5: Fatime Çalışkan, 86 Salî, Nexwende, Kebanîya Malê, Gundê Sawicaxê.

JD-6: Fatime Künc, 58 Salî, Mezûna Dibistana Seretayî, Kebanîya Malê, Navenda Sêwregê.

JD-7: Zeynep Güzeler, 75 Salî, Nexwende, Kebanîya Malê, Gundê Qurdekê.

JD-8: Saadet Hamkan, 70 salî, Nexwende, Kebanîya Malê, Navenda Sêwregê.

JD-9: Emîne Kayçi, 93 Salî, Nexwende, Pîrik, Gundê Kerteşê.